

Jobbágytelke társadalomtörténete

Mivel a múltbéli események fényében értelmezhetőek és érthetőek igazán a kollektívizálás és az azt következő korszak, illetve a jelenben tapasztalható folyamatok, ezért szükséges a falu történeti és társadalomtörténeti bemutatása is.

A falu első ismert írásos említése (*Jobbágytelke*) a székely székek 25 dénáros adójának összeírásából maradt fenn. Az 1567-es listán Jobbágytelke – más falvaktól eltérően – a kapuszámok bejegyzése nélkül szerepel a szomszédos Székelyhodos, Ehed, Nyárádremete, Nyárádköszvényes, Mikháza és Deményháza települések társaságában. Ezért ennek a forrásnak tükrében a korabeli népesség létszámára, kiterjedésére nem lehet következtetni (Szabó szerk. 1876: 218). Az évszázadok során a falu Székelyhodos filiája volt, amelyet az 1332-es pápai tizedjegyzék *Hudus* néven említ a telegdi főesperesség marosi kerületében (Ortvay szerk. 1892: 657–658). Azonban jóval az első írásos említése előtt is lakott volt a környék. Erre utalnak a temetője közelében 1969-ben feltárt bronzkori leletek (Rezi 2010: 45–46), illetve Jobbágytelke és Köszvényes közti dombon egy római kori őrtorony maradványai is előkerültek.⁶⁶

A jelenlegi községközpont, Székelyhodos önkormányzatának irattárában őrzött, 1961-ben – valószínűleg a megyei pártvezetés kérésére – írott hétoldalas községmonográfia Jobbágytelkéről szóló része szerint a településről már 1562-ből vannak feljegyzések, amikor a lakosság görgényi fejedelmi vár szolgálatában állt (Balla et al. 1961). Mindez azonban csak feltételezés, mivel ennek írásos nyoma nem maradt fenn.

A Pesty Frigyes felhívására készült településismertető 1864. október 29-én íródott. Ebben a helyi előljárók részletesen ismertetik a falu helyneveit, illetve megemlítik, hogy „Jobbágytelke helysége még a legrégibb irományok és öregek bizonyos adataiból is úgy tűnik ki, hogy öröktől fogva, amioltától fogva ezen helységet ember lakja, mindeddig az ideig azon nevezettel hívatattott, és minden különbség nélkül jelenleg is hívatatik. Melynek lakosai s tulajdonosai eredetileg a sityiai magyaroktól vették eredeteket, és székely nemesi szabadsággal élők.” (Csáki–Pál–Antal közlése 2014: 76.)

Legjelentősebb művében Orbán Balázs mint Marosszék végfaluját említi, és kitér arra is, hogy nevének eredete lakóinak egykori várjobbágyi szolgálatában gyökerzik, amikor lakói az 1562-es felkelések alkalmával kerültek a görgényi vár fennhatósága alá. Leírásában olvasható, hogy a falu feletti dombháton régi épületnyomok vannak, melyet *Németek várának* neveznek, azonban itt egy 18. századi tisztí állás

⁶⁶ Repertoriul Arheologic Național: 117541.01 (Forrás: <http://ran.cimec.ro/?descript=sambrias-hodosa-mures-situl-arheologic-de-la-sambrias-chished-cod-sit-ran-117541.01>; letöltés ideje: 2022. november 28.)

lehetett, valódi vár nem állt a helyen (Orbán 1870: 87). A *Kiegészítések a Székelyföld leírásához* című művében Orbán Balázs részletesen taglalja a falu első okiratos említése után történt, a görgényi várral és a jobbágyokkal kapcsolatos eseményeket. Szerinte a falu szabad székelyei János Zsigmond korában válhattak a vár jobbágyaivá, amikor a gyakori lázongások megtorlásaként sokan kegyvesztettek lettek (Orbán 2006: 131). Ezt támasztja alá Demény Lajosnak a korabeli székely szabadságról, katonáskodásról és a fejedelmi politikáról szóló tanulmánya is, melyben megemlíti, hogy a székelyek hadi kötelezettségéhez hozzátartozott a székelyudvarhelyi és a görgényi várban való hadiszolgálat teljesítése is, illetve ezek a katonák gyakran láttak el testőrségi feladatokat (Demény 2001: 204). A többi katonáskodó székelyhez hasonlóan a jobbágytelkiek is szabad ember státusúak voltak, azonban adómentességet nem élveztek. Ez csak a székely főnépek, és a vármegyei nemesség kiváltsága volt. A fejedelmek azonban gyakran megsértették szabadságjogaikat, a közsékelyeket több alkalommal is erőszakosan jobbágyosították, ezért korábbi jogaik megvédésért és visszaállításáért 1562 nyarán harcba szálltak (Demény 2001: 204–205). Bár a felkelést János Zsigmond leverte, az 1562. június 20-ai segesvári országgyűlésen a közsékelyek kéréseit is figyelembe vette. Az országgyűlésen hozott határozatok meghatározó jelentőségűek voltak a székely társadalom további fejlődésére nézve. A székelyföldi és a vármegyei jobbágyok közötti különbség eltörlését eredményezte az a határozat, miszerint a székely főnépek és lófők a vármegyei nemességhez hasonlóan bírják majd jobbágyaikat. Emellett a fejedelem oldalán való hadba szállási kötelezettség terhe mellett felmentették a főnépeket és lófőket az adózás alól. János Zsigmond úgy döntött, hogy a „székely község mi szabad birodalmunk alatt légyen”, illetve a főnépek és lófők őket „bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kínszerítsék.” Ugyanakkor a felkelésben részt vevők hűtlennek ítéltettek, ezért javaik a kincstárra szálltak (Demény 2001: 204–207). Báthory Kristóf vajda 1580. március 24-én kelt adományleveleiből kiderül, hogy szolgálatainak jutalmául Kovacsóczy Farkasnak és testvérének Jánosnak adományozza örökjogon haszonvételeikkel, tartozékaikkal és királyi jogával együtt a néhai koronkai Mihályfy Tamás magvaszakadt János fiának egykori birtokait. A Jobbágytelkét és Hodost⁶⁷ is tartalmazó lista végén található kitétel szerint az országnak szolgálatot teljesítő ottani primorok, lófők, valamint gyalogpuskások és örökségeik nem képezik részét az adománynak (Bogdándi–Gálfi közlése 2006: 107, Szabó szerk. 1895: 68–71), tehát továbbra is szabad jogállásúak maradnak. Egy 1580. április 15-én keltezett dokumentumban újra felbukkan a falu neve, ugyanis Köpeczi János és Dési Márton ítélszéki íródeákok a március 24-ei parancsra jelentik, hogy március 29-én sikertelenül végződött Kovacsóczyék beiktatása az új uradalmakba (köztük Jobbágytelkére is), mivel a korábbi tulajdonos özvegye és más személyek azt megakadályozták (Bogdándi–Gálfi közlése 2006: 108–109). Báthory

67 A János Zsigmond által adományozott birtokok között csak Hodos szerepel, Jobbágytelke nem. Nem kizárt azonban, hogy Jobbágytelke is a Mihályfyak tulajdonába került 1570-ben (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2003: 102).

Zsigmond okmányaiában is több utalást találunk a falura: 1588. november 16-án hírséges szolgálatai jutalmául a már említett Kovacsóczy Farkas kancellárnak és tanácsúrnak adományozta többek között Székelyhodos és Jobbágytelke birtokbeli részságoknak a kepepénzét (*pecunias capetiales*), a bárány- és méhtizedét. Emellett az ősi szokásnak megfelelően a csirke és a liba után beszedendő adók jogát is ráruházta (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2005: 243–244). 1589. április 15-én a fejedelem újra megerősíti jogaiban Kovacsóczyt, illetve testvérét, Kovacsóczy János udvari familiárist, és az adományozott birtokok települései között újra felbukkan Hodos és Jobbágytelke neve is (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2005: 283). A fejedelem 1590. szeptember 22-én kelt gyulafehérvári levelében Jobbágytelke, Ehed, Nyárádremete, Mikháza és Nyárádköszvényes birtokok gyalogpuskásai és századosai felmentést nyertek a görgényi vár őrzése alól. A határozat a puskásokat a várprefektus és a vármegyei ispán, illetve Marosszék királybírája helyett a vajdának és századosaiknak rendelte alá. A felmentés feltételeként szabta azonban, hogy szükség esetén a vár védelmére siessenek, illetve követek kíséretében részt vegyenek. Jogi ügyeiket első fokon századosaik hatáskörébe utalta át, bírságot csak századosaik róhattak ki rájuk. Az írás az öröklés kérdésére is kitért: amennyiben egy darabont kénytelen volt elidegeníteni örökségét, annak megvásárlására vagy zálogba vételére előjoga a többi puskásnak volt. Magszakadás esetén a rendelet úgy határozott, hogy „a puskás ingó és ingatlan javai gyalogpuskás rokonaira, ha csak fiágon hal ki, akkor pedig leányára szálljanak, akinek férje az elhunythoz hasonló jogokat élvezzen” (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2005: 341). Báthory Zsigmond nem csak birtokokat adományozott Jobbágytelkén Kovacsóczy Farkas családjának, hanem jobbágyokat is. 1591. január 24-én kelt levelében szolgálataiért a kancellár, valamint utódai és örökösei örökjogon haszonvételeikkel, tartozékaikkal és a rájuk vonatkozó királyi joggal együtt megkapta többek között Nagy Bálint és Ferenc, illetve Domonkos Bertalan jobbágytelki, és Huszár Mihály székelyhodosi jobbágyokat, házaikat és telkeiket. Az adományozás háttéréhez tartozik, hogy az említett jobbágyok kivonták magukat a jobbágyi kötelék alól, mondván, hogy a vajda gyalogpuskásai közé tartoznak. A vajdai biztosok vizsgálata azonban megállapította, hogy ezzel a kiváltsággal jogtalanul éltek, és így visszakerültek korábbi jobbágyi státusukba (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2005: 378). Ugyanazon év november 3-án írott rendeletében a fejedelem Domonkos Bálint, Bakó Benedek és Domonkos György jobbágyokat adományozta gyermekeikkel, házaikkal és telkeikkel együtt Kovacsóczynak. Emellett az ugyancsak jobbágytelki „Farkas Ferenc házát és fiait: Imrét, Pétert, Mátyást és Györgyöt, illetve más, esetleg létező gyermekét” is a kancellárnak adta. A korábban gyalogpuskások közé tartozó személyek ki akarták vonni magukat kötelezettségeik alól, és fellázdak elöljáróik ellen, ezért a vajdai bíróság lázadóknak ítélte őket. A dokumentum tanúsága szerint azonban kegyelmet kaptak, és az időközben elhunyt Farkas Ferenc kivételével a halálbüntetés helyett visszahelyezték őket korábbi jobbágyi állapotukba (Fejér–Rácz–Szász szerk. 2005: 443, Szabó szerk. 1895: 112–114). Ezt követően íródott Deményházán az a december 11-ei jelentés, amely Kovacsóczynak a jobbágytelki és remetei birtokokba való

beiktatásáról szól (Szabó szerk. 1895: 114–116). 1592. december 1-jén kelt levelében Báthory újra megerősítette kancellárját és annak családját jobbágytelki jogaikban (Szabó szerk. 1895: 117–118). 1595-ben a kegyvesztett Kovacsóczy jobbágytelki birtokait Bocskai István nyeri el. Ezen adományozások csak a degradáltakra és a korábban jobbágyságba kerültekre, illetve a nemesi telkekre vonatkoznak. A faluban élő szabad székelyeket és a gyalog székelyeket nem érintette a változás. Katonailag azonban az itteni primorok és primipillusok a szék zászlaja alá, a gyalogok pedig saját tisztjeik kormányzata alá és a Marosszékhez tartozó görgényi királyi várhoz voltak beosztva (Orbán 2006: 134–135). Mivel ez sértette a jobbágytelki (és a többi marosszéki) székelyek jogait, az országgyűlésen gyakran szorgalmazták a visszaszerezésüket. Így az 1607-es kolozsvári országgyűlés kimondta, hogy a görgényi várhoz tartozó marosszéki darabontokat is megilletik a székely szabadságjogok, és a továbbiakban „a többi szabad székelyek között, mint székelyek szolgáljanak” (Orbán 2006: 135). Ugyanakkor a vár szolgálata alól is felmentették őket. Báthori Gábor 1608. szeptember 20-án 36 000 aranyforintért Bocskai Miklós Szatmár megyei főispánnak és szatmári kapitánynak adta egész Görgény várárt, az ahhoz tartozó falvakkal, köztük Jobbágytelkével egyetemben (Orbán 2006: 135). 1649-ben I. Rákóczi György fiának, Zsigmondnak adományozta a várat. Ebben az adománylevélben azonban már nem szerepel Jobbágytelke neve (Orbán 2006: 134–136).

Egy 1602. augusztus 16-án keltezett összeírásban Giorgio Basta által császári hűsége esketett marosszéki nemesek, lófők és szabad székelyek között 35 jobbágytelki név is szerepel, melyből 16 *szabad székely* („Z.”), 2 *lófő* („L.”) és 17 *darabont* („D.”) vagy *Görgényhez szolgál* („Geörgenjhez zolgal”) jelzéssel van ellátva (Demény közzéteszi 1998: 125–126). Ugyancsak Basta parancsára írták össze a székely katonákat 1603. február 7-én. E lajstrom már 48 jobbágytelki személyt tartalmaz. Az összeírásban már felbukkan egy nemes („N.”) is, mellette pedig 2 („P.”), 17 szabad székely („L.”) és 28 gyalog („pedes; pedes pixidarius”) szerepel (Demény közzéteszi 1998: 145–146). Az 1614. február 17–23 között készült Bethlen Gábor-féle lustrából kiderül, hogy Jobbágytelkén 20 lófő (illetve 2 lófőnek árvái), 9 gyalog (illetve 2 gyalognak árvái), 4 szabad székely, 4 fejekötött jobbágy, 2 konfiskált jobbágy, 8 vármegyei területről áttelepülő és 4 székelyföldi településről áttelepülő volt (Demény közzéteszi 1998: 237). I. Rákóczi György számára 1635. november 24–27. között írták össze marosszéki hadköteles székelyeket. A feljegyzések alapja egy korábbi, Bethlen Gábor-kori lustra lehetett (Demény közzéteszi 1999: 5). A jobbágytelki adatok kitérnek a faluban található nemesekre (3), lófőkre (18), régi gyalogokra (14), özvegyekre (-), új gyalogokra (7) és hadi szolgálatra visszaszerzett gyalogokra (1), illetve azok családi állapotára (gyermek neve és kora), sőt az egyes családfők által birtokolt lovak számára is (Demény közzéteszi 1999: 396–399). 1636-ban, a koronkai táborban, Toldalagi Mihály széki főkapitány lustráján is készült egy összeírás a marosszéki nemesek és főnépekről, amely a Bakó Imre századában szolgáló jobbágytelkiekről is hírt ad: a felsorolt 34 személyből (akik közül 28 rendelkezik lóval) 3 gyalog lófőt emelnek ki (Demény

közzéteszi 2000: 42). Ugyanakkor elkészült gyalogpuskások és más szabad székelemek összeírása is, amelyben Gaal Balázs századában 20 falubeli személy található (Demény közzéteszi 2000: 54). A maroszséki hadköteles szabad székelemek 1647-es összeírásában 63 jobbágytelki személy (41 nemes, 22 darabont) szerepel (Demény közzéteszi 2000: 292). 1657-ben Damokos Kázmér, az erdélyi ferences őrség őre is megemlíti jelentésében a falut, mint Székelyhodos filiáját, amelyben kb. 50 család és kb. 450 fő lakik (Tóth szerk. 1994: 301). 1668-ban írott jelentésében (már koroni püspök és erdélyi apostoli vikáriusként) kb. 500 főről tesz említést a *Jobbágy Toleke* név alatt jegyzett falu esetében (Tóth szerk. 1994: 379). 1670. július 15-én kelt jelentésében már nem tér ki név szerint Hodos leányegyházaira, csak annyit említ, hogy azokban kb. 720 lélek él (Tóth szerk. 1994: 392). Egy Apahidán keltezett, 1677. június 16-ai dokumentum a maroszséki nemesek és lófők katonai összeírásában *Jobbattelke* néven jegyzi a falut. A Nagy István századában felvouló jobbágytelkiek száma 20 fő (ebből 3 személy darabontként jelölve) (Demény közzéteszi 2004: 262). A Maroszséken állomásozó német katonák kvártélyozásáról szóló 1694-es jelentés megemlíti Jobbágytelkét is, azonban más településektől eltérően egyéb adatot nem közöl az akkori állapotokról, személyekről (Szabó szerk. 1895: 336–338). Mártonfi András főesperes 1731-es vizitációja Jobbágytelkét is érintette, és az eseményről szóló latin nyelvű jegyzőkönyv megemlíti, hogy a faluban egy Szent Lőrinc vértanú tiszteletére szentelt kápolna áll, a hívek pedig kezdetektől fogva katolikusok (Kovács–Kovács szerk. 2002: 192–193).

Ignaz Lenk von Treuenfeld Erdély 1839-es földrajzi, topográfiai, statisztikai, vízrajzi és hegyrajzi lexikonjában Jobbágytelke székelemek által lakott, 699 lelkes katolikus településként szerepel (Lenk Von Treuenfeld 1839: 177–178). Igen részletes leírást adnak a falu korabeli állapotáról az 1701 és 1722 közötti összeírások (Pál-Antal s.a.r. 2007). Gazdasági jellegük miatt ezek részletes bemutatására a vonatkozó fejezetben kerül sor.

Az itt felsorolt forrásokból is látható, hogy Maroszsék többi székelek településéhez hasonlóan a jobbágyfelszabadítás előtt Jobbágytelkét is többnyire szabad székelemek lakták, akik saját tulajdonban levő földön gazdálkodtak. A szántóföldeket és a kaszálókat magántulajdonként, a legelőket és az erdőket köztulajdonként használták. A szabad földművesek mentesek voltak a feudális jellegű szolgáltatásoktól, telkükért csak az államnak, az egyháznak és a községének adóztak, és ennek a rétegnek a belső szerkezetét a vagyoni viszonyok határozták meg, nem pedig a feudális jog (Egyed 2010: 16). Mint az a 6. táblázatból is kiténik, Jobbágytelkén és a szomszédos Székelyhodoson is igen alacsony volt a jobbágyok és a zsellérek száma (Egyed 1981: 111).

A székelek társadalom és az öröklött társadalmi szerkezet két alkalommal is csorbult a Habsburg-hatalom erőszakos beavatkozása miatt. 1711-ben eltörölte a székelekesség kollektív szabadságjogát biztosító hagyományos katonai rendszert, majd 1764-ben felállította a határőr katonai rendszert, ami a Székelyföld kettévágásához vezetett. Háromszék, Bardóc-fiúszék, Csik-, Gyergyó- és Kászonszék, illetve Aranyosszék egy részén katonai rendszert vezettek be, Udvarhely- és Ma-

rosszéken azonban nem került sor hasonló szerveződésre, így ezek a székek a katonailag szerveződőktől eltérő társadalmi fejlődést mutattak a történelem során. A székelység kicsivel több, mint felét a határőr és a szabad székelyek tették ki, 1844-ben mintegy 205 000 fő tartozott ezekhez a társadalmi kategóriákhoz. A marosszéki szabad székely földművesek a korábbi katonai rendek (gyalogok és lófők) leszármazottai voltak, és ők adták a faluközösségek magját. Egy részük zsellért vagy szolgát is tartott, az elszegényedett székelyek köréből. Látható tehát, hogy egy falun belül is erős tagoltság jelentkezhetett, a nemesi rend mellett a szabad földművelők, a jobbágyok, a zsellérek és szolganép is megtalálható volt (Egyed 2010: 16–17). Az udvarhely- és marosszéki szabad székelység birtokát ugyan magántulajdonként bírta, földesúri szolgáltatásokra nem kötelezték, azonban adózni és egyházi járulékot kellett fizetnie, ami az egyre szaporodó népesség és a családi birtokok elaprózódása miatt komoly terheket rótt rájuk. Az 1848-as forradalom előtti évtizedekben a székely szegény réteg felduzzadt, arányuk pedig meghaladta a közepes és jómódú réteget. 1847-ben az adózó családok marosszéki megoszlása a következő volt: a 10 924 családból 890 jobbágycsalád, 3766 zsellércsalád, 3932 szabadparaszti család, 2053 egytelkes nemesi család, 283 pedig más kategória alatt lett bejegyezve (Csetri–Imreh 1997: 176). Az adózás miatt elégedetlen földművelő szabad székelység nehezen viselte azt is, hogy a nemesi rendek nem vesznek részt a közteherviselésben, és a székely középrendek tudatában volt annak, hogy szabadságjogaikat a Habsburgok vették el, ezért támogatták a magyar nemesség által elindított nemzeti mozgalmat, amelynek a nagyobb önállóság kivívása volt a célja. Ugyanakkor Udvarhely- és Marosszék szabad székelysége minden alkalmat megragadott, hogy számon kérje a közterhektől mentes nemesi rétegektől a régebbi nemesi egyenlőség tiszteletben tartását (Egyed 2010: 17–18).

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a Nyárádmentét sem kerülte el, így az 1848. május 21-én, a közeli Búzaházán tartott toborzóra 28 jobbágytelki gyalogos jelentkezett (Pál-Antal közli 2001: 149). Az 1849. január 16. és május 15. között besorozott újoncok között 18 jobbágytelki honvédet találunk. Nemzetiségi hovatarozásánál *szabad székely*, illetve *magyar*, foglalkozásuknál *gazda* megnevezés szerepel, és közülük 13 találatot alkalmassnak a szolgálatra (Pál-Antal közli 2001: 323–412). Orbán Balázs korában a falu házainak száma 181 volt határa 2535 hektárt tett ki, amiből 971 hektár szántó volt (Orbán 1870: 87). A 19. század óta a kalapkötés, a kalapszalma fonása a falu egyik jellegzetes tevékenységének számít. Az akkori forrásokból is látszik, hogy igen kiterjedt gazdasági kapcsolathálóval rendelkezett a falu, nem csak a környékbeli falvakat látták el a szükséges fejfedőkkel, hanem termékeikkel nagyobb vásárookra (Marosvásárhely, Szászrégen, Beszterce, Kolozsvár stb.) is eljutottak. Kós Károly a nyárádszeredai nagyvásárról szóló leírásában is megemlíti, hogy a „Jobbágytelkéről, Hodosról és Raváról jött árusok pedig szalmakalappal árasztották el a piacot; az idős asszonyok számára a széles karimájú nyári kalapot lilára festett szalmából készítették” (Kós 1976: 364).

A világháború⁶⁸ és a trianoni békediktátum utáni évek a falu lassú gyarodását hozták magukkal, majd a második világháború⁶⁹ követően berendezkedő kommunista hatalom a szocialista termelési módszerek meghonosításával próbálkozott a településen.

A már említett 1961-es hétoldalas községmonográfia kitér a második világháború utáni fejlesztésekre, átalakulásokra: új művelődési ház, ideiglenes jegyzőség, szövetkezeti bolt jött létre, villamosították a falut, autóbuszjáratot indítottak Marosvásárhelyre és az 1910-ben épült, korábban egyházi iskolát államosították (Balla et al. 1961). A kommunista hatalom faluban való berendezkedésekor az országos szervezetek helyi csoportokat hoztak létre, így megalakult a Magyar Népi Szövetség, a Romániai Demokrata Nők Szövetsége, az Ifjúmunkás Szövetség, a Vöröskeleszt, a Román–Szovjet Baráti Társaság és a Békeharc-bizottság jobbágytelki tag-szervezete is (Balla et al. 1961).

A mezőgazdaság átalakítása érdekében a pártvezetés kezdetben társas gazdaságot alapított, majd igyekezett a falu teljes kollektivizálását megvalósítani. Ez a folyamatos ellenállásnak, a helyi vezetők kiutkereséseinek köszönhetően azonban kevés sikerrel járt. A falubeli földek rossz minőségére, a dímbes-dombos határ öszszevont, gépesített művelésre alkalmatlansága miatt Jobbágytelkét elkerülte a mezőgazdaság szocialista átalakítása és nem alakult meg a kollektív. Az 1962 után is magántulajdonban maradt földeken tovább folytatódott az addigi gazdálkodás, ami mellett a gazdák állattartásból, kalapfonásból és (illegális) pálinkafőzésből szereztek kiegészítő jövedelmet, és ezáltal viszonylagos anyagi jólétet a környező kollektivizált falvak lakóihoz képest.

68 A római katolikus templom előtt álló emlékművek tanúsága szerint, az első világháborúban 50 katona esett el. Az első világháborús emlékmű felirata: 1914+1919 / ÉVI VILÁGHÁBORÚBAN / ELESETT SIMBRIAȘI / (JOBÁGYTELKI) HŐSÖK: / BAKÓ GYÖRGY / BAKÓ ZS. JÓZSEF / BAKÓ L. KÁROLY / BAKÓ S. KÁROLY / BAKÓ MENYHÉRT ID. / BAKÓ MENYHÉRT IFJ. / BAKÓ MIHÁLY / BAKÓ S. MIHÁLY / BALLA ANDRÁS / BALLA ZSIGMOND / BERECKI J. DOMOKOS / BERECKI M. DOMOKOS / BERECKI H. FERENC / BERECKI L. JÓZSEF / BERECKI SZ. JÓZSEF / BERECKI LÁSZLÓ / BERECKI MENYHÉRT / BERECKI K. MIHÁLY / BERECKI PÉTER / BOLDIZSÁR BENEDEK / BOLDIZSÁR MIHÁLY / GEREBENES GÁBOR / JÓZSA MIHÁLY / KÉZDI FERENC / KISS ANTAL / KISS FERENC / KISS LÁSZLÓ / KISS G. MIHÁLY / KISS PÉTER / KOVÁCS ALBERT ID. / KOVÁCS ALBERT IFJ. / KOVÁCS P. MENYHÉRT / KOVÁCS MIHÁLY / MÁKAI FERENC / MÁRTON DÉNES / MÁRTON JÓZSEF / NAGY FERENC / ORBÁN MIKLÓS / OSVÁTH MIKLÓS / SALAT GÉZA / SEBESI P. ANTAL / SEBESI P. ANTAL / SEBESI L. JÓZSEF / SEBESI MENYHÉRT / SIMÓ JÁNOS / SIMÓ JÓZSEF L. / SIMÓ JÓZSEF J. / SIMÓ ZSIGMOND / TÓFÁN SÁNDOR / TÖRÖK MIHÁLY / ÁLLÍTTATTÁK HOZZÁTARTOZÓIK / KIK EMLÉKÜKET / SZERETETTEL ÓRZIK.

69 A második világháborúban 32 jobbágytelki katona és civil vesztette életét. A második világháborús emlékmű felirata: 1940+1944 / VILÁGHÁBORÚBAN / ELESETT SIMBRIAȘI – / JOBÁGYTELKI HŐSÖK / BAKÓ LAJOS / BALLA ANTAL / BALLA FERENC / BALLA F. LAJOS / BALLA J. LAJOS / BALLA MIHÁLY / BERECKI ALBERT / BERECKI SZ. GERGELY / BERECKI T. JÓZSEF / BÁLINT JÓZSEF / FERENCZI IMRE / FERENCZI JÓZSEF / FÜLÖP BENEDEK / FÜLÖP DOMOKOS / MÁRIS DEMETER / MIKLÓS ALBERT / MIKLÓS FERENC / MIKLÓS ZOLTÁN / SEBESI ANTAL / SEBESI DOMOKOS / SEBESI JÁNOS / BERECKI ESZTER / FERENCZI ALBERT / FERENCZI IMRE / KISS MARGIT / KISS MARCELLA / KISS MIHÁLY / BERECKI IMRE / BERECKI ANDRÁS / SZÉKELY LAJOS / BAKÓ M. ALBERT

Felmerül a kérdés, hogy a sikertelen kollektivizálási kísérlet befejeződése után hogyan alakult a helyi társadalom és az azt szervező intézmények sorsa? A kommunista hatalom berendezkedése előtt a helyi közösség egyik legfontosabb intézménye a római katolikus egyház volt, azonban ennek hatáskörét a második világháború után a hatalom erősen leszűkítette, javainak nagy részét (pl. a felekezeti iskolát) elkobozta. Azonban a kiépülő kommunista hatalom, más falvakhoz hasonlóan Jobbágytelkén is létrehozott olyan intézményeket, szervezeteket, amelyek a mindennapokat szervezték vagy a modernizálás eszközei voltak (pl. kultúrotthon, könyvtár stb.). A háború előtti időszakhoz hasonlóan a kaláka társadalmi intézményének igen fontos szerepe volt a fontosabb munkák szervezésében (aratókaláka, házépítések), a közösségi összetartozás megerősítésében. Ellentétben a kollektivizált falvak többségével, Jobbágytelkén a kommunista berendezkedés előtti gazdasági struktúrák viszonylag változatlanul fennmaradhattak és betagozódhattak a gazdasági vérkeringésbe (szalmafonás, állattartás), illetve a társadalmi és kulturális élet elemeinek többsége is tovább élhetett. A hagyományos népi kultúra egyes elemei pedig nagyobb nyilvánosságot kaphattak a táncsoport fellépései által. Elmondható tehát, hogy ennek a mikrotársadalomnak a szervezettsége az előző korszak alapjain állt, viszonylag egységes volt és egységesen viszonyult a változásokhoz. Csak kevés eltérő egyéni kezdeményezés született (ipari vidékekre való elvándorlás, továbbtanulás).

Steven Sampson a romániai második gazdaság kérdéskörét elemezve rámutat arra, hogy a kommunizmus alatt olyan paradox helyzet állt elő az országban, hogy míg a vállalatok és a kollektív gazdaságok alig bírták teljesíteni a terveket, addig a második gazdaságból származó jövedelmeknek köszönhetően a háztartások virágoztak (Sampson 1983). Jobbágytelkén a magántulajdonban maradt földeken a fiatalabb generációknak is több lehetőség maradt a mezőgazdasági munkára, és nem hagyták el akkora tömegekben a települést, mint tették azt más, kollektivizált és kevés munkalehetőséget nyújtó falvakban.

Meg kell említeni azonban, hogy hosszabb-rövidebb ideig többen elhagyták a falut, hogy az iparban vállaljanak munkát. Kedvelt célpont volt az ország szén- és acéltermelésének akkori központja, Hunyad megye (Zsil-völgye, Vajdahunyad stb.) (Gagy 2009: 151–153). Lajos Balázs plébános a helyi római katolikus egyház *Historia Domus*ába 1947. július 14-én jegyezte fel ottani szolgálatának fontosabb eseményeit. Ott olvasható egy lista, amely az 1945-ben a Zsil-völgyét (Lupényt) is megjárt családfőket sorolja fel (*Historia Domus*: 96). A több mint 30 személyt tartalmazó lista jól mutatja, hogy bevett szokás volt az ipari munkára, bányamunkára való elszerződés, az időszakos munkamigráció a férfiak körében, amit adatközlőim is megemlítettek.

Hát, mentek, mert akkor volt gyár, volt ez-az. Volt munkahely. Ugye a gyárat leépítették... Én is 28 évet Hunyadon dolgoztam, Vajdahunyadon. (M. L., férfi, sz. 1925)

Itt születtem Jobbágytelkén, és nem tudom, három vagy négy éves lehettem, amikor kimentek a szüleim Vajdahunyadra. S akkor ott voltam, ameddig kezdtem az iskolát, hét éves koromig ott voltunk. [...] Apám a kombinátban, a vasolvasztó kombinátban volt. [...] Anyám otthon, haton vagyunk testvérek. Én vagyok a negyedik. Volt négy gyermek, és otthon volt. Nem tudom, hogy most még létezik-e az a magas kőfal a kombinát végében, s ott volt az út, az úttal szemben volt a ház, amelyben laktunk. (B. J., férfi, sz. 1944)

[Petrozsényban] megláttam milyen mucskosak, kormosak. Na, aztán mondom, hát én reá vagyok szorulva, hogy én itt a bányában...? Mert 450 méterre voltunk lent. 19 esztendő voltam... Hogy én itt üljek, s a föld alatt, hogy itt dolgozzak? Inkább megyek haza, s dolgozok a mezőn. (M. B., férfi, sz. 1929)

1989 után jelentősen megváltoztak a viszonyok, a határok megnyitásával lehetőség nyílt a külföldi munkavállalásra is, így a fiatal, munkaképes lakosság nagy hányada települt át hosszabb-rövidebb ideig Magyarországra.⁷⁰ A rendszerváltás utáni évtizedben több mint 57 000 magyar nemzetiségű személy vándorolt ki Romániából Magyarországra, ahol állampolgárságot szerzett. Az ideiglenesen kint tartózkodók száma ennél sokkal magasabb. 1977 és 2005 között pedig hivatalosan nyilvántartva mintegy 170 000 (elsősorban magyar származású) romániai telepedett ki Magyarországra, és ez a népesség többsége termékeny korú volt. Ez azt jelenti, hogy a kivándorlás termékenységgel is járt, ami jelentős létszámcsökkenést idézett elő a romániai magyarság körében (Veres 2011: 162).

[1989 után] aztán, akkor kezdődött a kivándorlás. Főleg a fiatalok... [...] Óh, erősen kevesen, hárman-négyen ha visszajöttek. Hát Gyál és Törökszentmiklós, Budapest... Ejsze Gyálra mindjárt írassák ki, hogy Jobbágytelke, annyian elmentek. Úgy kezdték, hogy elment az apa vagy az anya egy-két hónapig dolgozni, aztán visszajött, és vitte a családot. (O. V., nő, sz. 1961)

Öregek Erdély változó társadalmában című tanulmányában Pozsony Ferenc megállapítja, hogy „az erdélyi falvak életében egyre inkább felértékelődtek azok a fiatal férfiak, akik traktort, teherautót, arató-, cséplőgépet tudtak vezetni, karban tartani. A felszámolt szövetkezetekben és állami gazdaságokban dolgozó gépész fiatalok a földeket modern gépekkel tudták megművelni, a termést betakarítani. Ezek az életerős fiatalok teljes értékű rokonsággal rendelkeztek falvaikban, amit számtalan esetben mozgósítani tudtak közös, kölcsönmunkákra.” (Pozsony 2000: 740.) Miután a rendszerváltás után az erdélyi városokban is tönkrementek a túl-

⁷⁰ Mint azt Ruxandra Oana Ciobanu is felvázolja, az 1990–1995-ös időszakban a magyarok inkább Magyarországra vándoroltak ki, 1996–2001 között pedig az ingázás vagy körkörös (cirkuláris) migráció volt jellemző Románia és Magyarország között (Ciobanu 2010: 130–138).

méretezett ipari nagyvállalatok, fokozatosan egy lassú visszavándorlás indult meg a falvak felé, és a székelyföldi falvakban egy újabb mezőgazdálkodó réteg alakult ki. Az életerősebb faluközösségekben, ahonnan a fiatalok még nem vándoroltak el tömegesen, a rendszerint jó technikai ismeretekkel és kisebb-nagyobb (főleg vendégmunkából származó) pénzalappal rendelkező fiatalok mezőgazdasági gépeket vásárolva gyökeresen szakítottak elődeik gazdaságtervezésével, és már nem a szűk család szükségleteire, hanem piacra termeltek. Többen intenzív zöldségtermesztésbe kezdtek, a terményeket pedig városok piacain értékesítették. Nyereségüket eszközeik modernizációjára, területek vásárlására, új állatok, növények beszerzésére fordították, de az is megfigyelhető, hogy jelentős a presztízsjavak felhalmozása is. Ez az új gazdasági elit a települések szimbolikus szférájában is előrelépett, az egyházi, politikai életben is vezető szerepre tett szert (Pozsony 2000: 740).

A 20. század második felében kibontakozott modernizáció voltaképpen a fiatalokat részesítette előnyben, az öregeket pedig magukra hagyta. A hagyományos paraszti kultúrában az öregek státuszát a falu társadalm szerkezetében alapvetően a gazdasági életben elfoglalt szerepük és pozíciójuk határozta meg. A második világháború végéig az öregek irányították, birtokolták a család legfontosabb ingatlanjait és azok használatát, illetve életkoruknál fogva ők rendelkeztek a parasztgazdaság irányításához szükséges tudás javával is. A természet helyi rendjének, az állatok és a termesztett növények életciklusainak ismerete mellett ők birtokolták a legfontosabb termelőeszközöket, ismerték a mezőgazdasági munka fázisait, megszervezésének titkait. „Az évszázadokon át felhalmozott tudást a közösen végzett munkavégzés közben fokozatosan átadták a felnövekvő gyermekeiknek. A fiú- és lánygyermekeket differenciáltan nevelték, még játékaikat is úgy válogatták, irányították, hogy a felnőttkori munkakörükbe észrevétlenül, természetes módon belenevelődjenek. A 20. század második felében ebben a rendszerben gyökeres változás következett (Pozsony 2000: 738).

Pozsony Ferenc felhívja arra is a figyelmet, hogy az atomizálódás mellett tájainkon is egyre inkább hat az individualizáció. Ez pedig a rokonsági kötelékek megyengüléséhez vezet. Az egyéni életvezetés szabadsága fokozatosan előtérbe kerül, ami a közösségi normák gyengülését vonja maga után. A rurális környezettől elszakadó fiatal generációk egyre ritkábban látogatják otthon maradt szüleiket, nagyszüleiket, és kikerülve a faluközösség ellenőrzése alól, már egyre kevésbé érzik erkölcsi kötelességüknek öregeik gondozását, ápolását. A családi, rokoni kapcsolatok régóta magánügyvé váltak, és a közösség részéről nem tűrnek beleszólást. Míg régebben megszólalták, kiközösítették a tehetetlen szüleiket elhanyagoló fiatalokat, addigra már Erdélyben is egyre inkább a speciális egyházi, karitatív intézményekre hárul az öregek gondozása (Pozsony 2000: 743–744). A Felső-Nyárádmente falvaiban járva magam is tapasztaltam, hogy a Gyulafehérvári Caritas beteg- és idősgondozói több helyi személyhez is rendszeresen eljárnak, és olyan feladatokat látnak el, melyet korábban a kiterjedt családban magától értetődően a fiatal generációk feladata volt.

Összegzőként elmondható, hogy a késői középkor óta létező Jobbágytelke folyamatosan szabad székelyek és néhány jobbágycsalád által lakott falu volt, amelyet a

történelem fontosabb eseményei (1848–49-es forradalom és szabadságharc, világháborúk, kommunista hatalomátvétel) sem kerültek el. Ennek ellenére Jobbágytelke egészen napjainkig szinte teljes egészében meg tudta őrizni jellegzetes etnikai és felekezeti szerkezetét, illetve agrárjellegét, ami a falu elszigetelt fekvésének, egykori jellegzetes rendi társadalomszerkezetének volt köszönhető. Kijelenthető az is, hogy a bemutatott történelmi események folyamán homogén jellegűvé váló falu viszonylag egységesen viszonyult a 20. század második felében bekövetkezett erőszakos, illetve mesterséges makrofolyamatokhoz, így a szocialista átalakulás korszakát sikeresen átvészelte, ugyanis sikerült elkerülnie a kollektivizálást. Míg a kollektivizált falvak társadalmában új törésvonalak, csoportok jönnek létre (pl. kollektivisták, ingázó gyári munkások stb.), addig Jobbágytelke esetében a korábbi struktúrák, hagyományos kapcsolatok maradtak fenn. A helyi közösség nem tagolódott olyan módon, mint egy kollektívvel rendelkező falu. Az elkerült kollektivizálásnak is köszönhető a környékbeli falvakhoz viszonyított gazdasági jóléte és élénk kulturális élete, ami a 21. század eleji Jobbágytelke egyik meghatározó tényezője.

Demográfiai folyamatok

A demográfiai adatokat vizsgálva kijelenthető, hogy az 1850 után keletkező népszámlálási statisztikák, illetve a korábbi összeírások tanúsága szerint Jobbágytelke etnikai szerkezete változatlan maradt, népessége – néhány kivételtől eltekintve – teljes egészében római katolikus székely magyarokból állt. Ezen az állapoton még az impériumváltások utáni betelepítések sem változtattak, ugyanis a falu viszonylagos elszigeteltsége kiesett a betelepülők és betelepítettek látóköréből. Az első teljes körű összeírástól 1910-ig a falu lakossága fokozatosan nőtt, az 19. század végén tapasztalható fellendülés és a békés politikai viszonyok jótékonyan hatottak a népszaporulatra. Az első világháború okozta veszteségek és a trianoni békediktátum utáni változások az 1920-as létszámon is érezhetőek: az 1910-ben feljegyzett lélekszám 1091 főről visszaesett 1035-re.

A két világháború között a lélekszám újra növekedésnek indult, és a második világháború veszteségei ellenére is növekedett. A csúcspont az 1956-os év volt (1254 fő), amely után lassú csökkenés kezdődött. Az 1989-es változások után drasztikus létszámcsökkenés következett be: 1992-ben 861 főt regisztráltak, 2002-ben pedig 722 lakója volt Jobbágytelkének (Varga E. Á. 2002). A 2011-es népszámlálás adatai nem térnek ki külön a községekben található falvak létszámára,⁷¹ azonban a községi összlétszám csökkenéséből Jobbágytelke népességének apadására is következtethetünk (1–3. táblázatok).

71 2011-es népszámlálási adatok: *Tab 8. Populația stabilă după etnie – județe, municipii, orașe, comune* (Forrás: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_Tab_8.xls; letöltés ideje: 2019. március 19.); 2011-es népszámlálási adatok: *Tab10. Populația stabilă după limba maternă – județe, municipii, orașe, comune*. (Forrás: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_10.xls; letöltés ideje: 2019. március 19.)

A legutóbbi, 2011-es népszámlálási adatok szerint 584-en élnek a településen. A magyarok mellett a felmérés 2 román és 12 cigány származású személyt írt össze.⁷²

A falu felekezeti megoszlását vizsgálva kijelenthető, hogy már az első népszámlálások óta a római katolikus falunak számított, illetve korábbi adatok is azt támasztják alá, hogy a reformáció elkerülte a falut és a környéket. Jobbágytelke 1781-ben szakadt el Hodostól, s lett önálló egyházközség (Orbán 1870: 87), napjainkra megfordult a helyzet, és a jobbágytelki plébános látja el a székelyhodosi hívek lelki gondozását. A környék és Jobbágytelke a reformáció idején is katolikus maradt, mai napig elenyésző a protestáns felekezetekhez tartozók aránya. 1947-ben a jelenlegi községet alkotó falvakhoz (Székelyhodos, Jobbágytelke, Ehed, Iszló) tartozó református hívek Csíkfalva filiájaként voltak számon tartva (Juhász I. 1947: 28–29). A statisztikákban felbukkan ugyan néhány protestánsokra, izraelitákra és görögkatolikusokra utaló számadat, azonban ezek száma igen elenyésző. A neoprotestáns kisegyházak (elsősorban: adventisták és Jehova Tanúi – Szabó E. 1998: 32) képviselőiről többnyire az 1992-es összeírás óta van adat (Varga E. Á. 2002) (4. táblázat). 2011. évi népszámlálás esetében a felekezeti és az anyanyelvi adatok csak községszintű bontásban szerepelnek, de a községi önkormányzattól származó adatok szerint az 584 lakosból 541 római katolikusnak, 25 reformátusnak, 2 unitáriusnak, 11 adventistának és 2 Jehova tanújának vallotta magát. 3 személy pedig nem válaszolt vagy nem nevezte meg felekezeti hovatartozását.⁷³

A jobbágytelki családszerkezetet tekintve elmondható, hogy a korábbi századokra a kiterjesztett családi háztartások voltak a jellemzőek, ahol egy-egy családban háromnál is több gyermek volt. Damokos Kázmér 1657-es jelentésből arra következtethetünk, hogy az akkor nagyjából 450 fős falu 50 családjában átlagosan 9 személy élt, ami átlagban 7 gyermeket jelenthet családonként (Tóth szerk. 1994: 301). Bár ezek a számítások nem pontosak, mégis egy hozzávetőleges képet adnak a korabeli viszonyokról. Ugyanakkor fontos megjegyezni azt is, hogy a magas népszaporulat ellenére igen jelentős volt a csecsemőhalandóság. Emellett megemlítendő, hogy 1709-ben és 1717–1719-ben is pestisjárványok pusztítottak a környéken. Előbbiről a *Historia Domusba* (jóval később) ezt jegyezték fel: „Ez évben pestis ütött ki. Marosvásárhelyről tanulók hazabocsáttattak, harangozni, temetni a város határából kimenni nem volt szabad. MVásárhelyt 3500 és az egész Marossszéken 18 000 ember lett a járvány áldozata, s e mellett a marhavész is dühöngött, melyben a marhák nagy része elpusztult.” (Historia Domus: 10.) Az 1719-es járványról helyi adatok is vannak, ekkor 222-en haltak meg Jobbágytelkén (Orbán 1870: 87, Historia Domus: 10–11). Az 1849-es kolerajárványban 62-en veszítették életüket (Historia Domus: 15).

A demográfiai folyamatok ismeretében megállapítható, hogy Jobbágytelke népességének alakulása hasonló volt a környező falvakéhoz, így a háborúk, járványok okozta visszaesések ellenére a 20. század közepéig folyamatos növekedésben volt. Azonban míg máshol a kollektivizálás utáni elvándorlás érezhető csökkenést hozott az érintett falvak esetében, addig Jobbágytelkén csak természetes (és sokkal kisebb mértékű) fogyásról beszélhetünk az 1956-os demográfiai csúcstól számítva.

72 Datele recensământului populației și a locuințelor din 2011. Județul Mureș, Comuna Hodoșa.

73 Datele recensământului populației și a locuințelor din 2011. Județul Mureș, Comuna Hodoșa.